

IMREGH MONIKA, FORD.

Plutarchos: Miért nem versben szólnak többé a Pythia jóslatai?**A beszélgetés résztvevői**Először:* BASILOKLÉS, PHILINOS*Másodszor:* PHILINOS, DIOGENIANOS, THEÓN, SARAPIÓN, BOÉTHOS

I. BASILOKLÉS: Ti aztán jól belementetek az éjszakába, Philinos, ahogy az áldozati adomány miatt elkísértétek a vendégeket; mert rátok várakozva már-már lemondtam érkezésetekről.

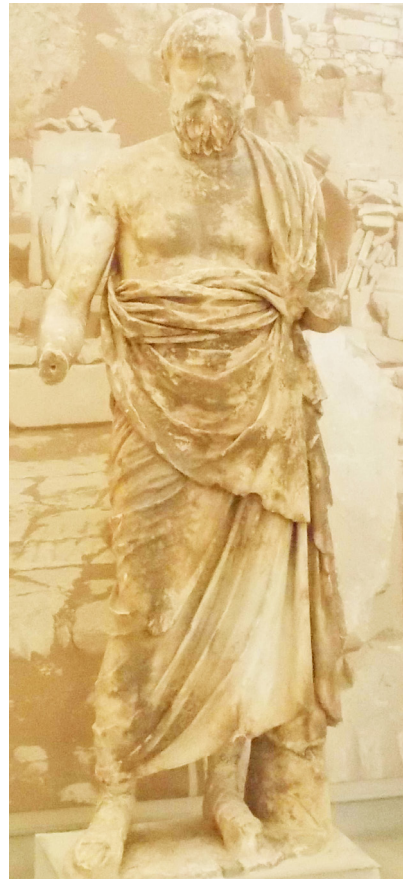
PHILINOS: Mert lassan mentünk, Basilokléssem, ugyanis beszédek magvait hintettük el, s nyomban egy szócata csalóka és vizályt szító kalászeit arattuk, melyek mint a Kadmos által megölt sárkány fogaiból kikelt emberek, mindig újrasarjadtak, és a levágottak helyébe újjak teremtek az út során.

BASILOKLÉS: Ki mást kellene hát megkérnem a jelenlevők közül, mint téged, hogy légy szíves, mondd el nekünk sorjában, miről folyt a vita, és ki mit mondott?

PHILINOS: Úgy tűnik, Basiloklés, rám marad ez a feladat. A többiek közül ugyanis senkire sem találnál rá egykönnyen a városban, mivel a legtöbbször, úgy láttam, elutazott az idegennel együtt Kórykionba és Lykuriába.¹

BASILOKLÉS: A vendégünk bizonyára kedveli a látnivalókat, s különös figyelemmel hallgat másokat.

PHILINOS: Felette kedveli a beszélgetést és igen tudásvágyó. Ám nem is annyira ez az, ami csodálatra méltó benne, hanem jóindulattal telj barátságossága, valamint vitázó kedve

1. kép. Plutarchos szobra. Régészeti Múzeum, Delphoi

* A görög szöveg fordítása a következő kiadás alapján készült: Plutarchi Chaeronensis *Moralia* (recognovit Gregorius BERNARDAKIS), vol. III., Leipzig, ed. Teubner, 1891, 27–68. A görög szöveget és a fordítást összevettem a következő kétnyelvű kiadással: Plutarco, *Iside e Osiride e Dialoghi delfici*, Milano, Bompiani testi a fronte, 2008, 204–267. A verses idézetek saját fordításaim.

¹ Pausanias, Ἑλλάδος περιήγησις, X, 6, 2-3.

és kétkedése a beszélgetések során, s az, hogy sem nem csökönyös, sem nem konok a válaszadásban; ezért alighogy megismerkedik vele valaki, nyomban azt mondhatja: „jó atya sarja”.² Tudnod kell ugyanis, hogy Diogenianos igen kiváló férfiú.

BASILOKLÉS: Én magam ugyan nem láttam, Philinosom, de sokakkal találkoztam, akik e férfiú beszédét és jellemét is erősen helyeselték, s ehhez hasonló dolgokat meséltek erről az ifjúról. Ám hogyan kezdődött a beszélgetés, és miből indulatok ki?

2. PHILINOS: Az útikönyvírók egyáltalán nem gondoltak ránk, mikor műveiket írták, hogy majd részleteket tudjunk kiválasztani belőlük idézet gyanánt és sokat a feliratok közül is. Nos, vendégünket mélyen megragadta a szobrok elgondolása és művészi megmunkálása, s úgy tűnik, sok szép munkát megtekintett. Megcsodálta azt a bronzszobrot, melynek színezete sem patinára, se rézrozsdára nem hasonlít, hanem leginkább a fényes lazúrkő kék felületére, úgyhogy tréfálkozott is a hajóparancsnokokkal (ugyanis ők javasolták megtekintését), hogy nem elég jó tengerészek, mert bőrszínük nem vall a tenger mélykéjére.

Diogenianos tehát ezt mondta: „Vajon a hajdani kézműveseknek volt valami vegyítési vagy kezelési módszere a bronzra, éppúgy, ahogy a kardokat is úgymond megedzették, s ha az elmaradt, a bronz felmentést kapott a katonai szolgálat alól? A korinthesiak ugyanis nem mesterségbeli tudásuk révén, hanem egy véletlen folytán jutottak e szép színhez,³ amikor is tűz harapódzott el egy házban, ahol némi aranyat és ezüstöt és nagyobb mennyiségű rézet tároltak. Miután ezek így egybeolvadtak és összeálltak, az egész a réz túlsúlya miatt a bronz nevet kapta.”

Theón pedig válaszul így szólt: „Mi egy másik, furfangosabb történetet hallottunk. Egyszer egy korinthesi ötvös egy arannyal gazdagon díszített ládára bukkan, s attól félve, kiderül a dolog, apránként, mindig csak kis darabokat vágott le belőle. Ezeket titokban rézzel vegyítette, amitől az csodálatos szerkezetűvé vált. Színe és különös szépsége miatt jó áron tudta aztán eladni. Hanem ez is meg az előbbi is csak szóbeszéd. Azonban úgy tűnik, létezett valamely vegyület, illetve ötvözet, valahogy úgy, ahogy most az aranyat ezüsttel vegyítik, s így egy sajátos és különleges – szerintem túlságosan – fakó színt kölcsönöznek neki.”

3. „Te mit gondolsz, mi lehet az oka, hogy ott a bronznak ilyen színe lett?” – kérdezte Diogenianos. Theón pedig így felelt: „Amikor a természettől létrehozott legegyszerűbb dolgok – a tűz, a föld, a levegő és a víz – voltak keletkezőben, illetve léteztek, a rézzel semmi más nem érintkezett, és semmi más nem közeledett hozzá, csak a levegő; világos tehát, hogy ez által és ennek hatására különbözik örökösen és magából fakadóan.⁴ Vagy

² Platón, *Respublica*, 368 a.

³ Pausanias, II, 3, 3.

⁴ Plutarchos, *Coriolanus*, 38, 232 A.

világra sem jött még Theognis, s zengted ezt,

ahogy a vígjátékíró mondja,⁵ s azt szeretnéd inkább megtudni, hogy milyen természetű volt a levegő, és míg a rezet könnyedén cirógatta, miféle erővel élt, hogy azt felszínén megfestette?”

Miután Diogenianos igennel válaszolt, ezt mondta: „Mert én is, gyermekem; kutassunk hát együtt, még hozzá mielőbb, ha van kedved, hogy miért az olaj fertőzi leginkább rozsdával a folyadékok közül. Ugyanis kétségkívül nem magát a rezet részelteti a rozsdában, amennyiben tisztán és mocsoktalan állapotában érintkezik vele.”

„Semmiképpen – szól az ifjú. – Nekem bizony úgy tűnik, valami más lehet ennek a dolognak az oka. Ugyanis ha a rozsdá a finom, átlátszó és tiszta levegővel találkozik, jól látható, egyéb nedves anyagokban viszont láthatatlanná lesz.” Theón erre ezt felelte: „Igazad van, gyermekem, és helyesen beszélsz, de vizsgálj meg azt is, ha van kedved, amit Aristotelés⁶ jelölt meg e dolog okának.” „Van bizony” – válaszolta. „Azt mondja mármost, hogy a rozsdá más nedves anyagokból közeledve észrevétlen hatol be és terjed szét, minthogy egyenlőtlenek és ritkásak a pórusok. Az olaj sűrűsége révén viszont nem jut keresztül, és egy helyben maradva ott felhalmozódik. Tehát ha mi is valami hasonló dolgot tudnánk feltételezni, nem lennénk teljesen zavarban e varázslat és magyarázata tekintetében.”

4. Ahogy tehát megegyeztünk és egyetértettünk, Aristotelés a delphoi levegőről beszélt, mely sűrű és összefüggő, és visszhangos, mert a hegyek útját állják a hangnak, és visszaverik azt; azonkívül még ritka és csípős is, ahogy valahol állítja, ahol az élelmiszerek érleléséről van szó. Azt mondja tehát, hogy ritkaság hatja át, és megsebzti a bronzot, s így idéz elő abból nagy mennyiségű, földszerű rozsdát, viszont nem engedi azt keresztül, és visszaszorítja, minthogy a sűrűség nem kényszeríti arra, hogy a felszínre törjön, az alatta levő réteg pedig a nagyobb részen át elváltozik, és bizonyos csillogást és ragyogást kap szerte a felszínén. Mi elfogadtuk ezt, mire vendégünk azt mondta, hogy a másik feltevés állja meg inkább a helyét.

„A ritkaság – mondotta – ellentmondásosnak tűnik, és a levegő úgynevezett sűrűségével való viszonyában nem eléggé érthető. Ugyanis a réz az idő múlásával magától pusztul, és így bocsátja ki magából a rozsdát, melyet a sűrűség megtart és szilárddá tesz, és az nagyobb mennyiségben láthatóvá válik.”

Theón erre így válaszolt: „Ugyan mi akadályozza annak, hogy ugyanaz a dolog egyszerre ritka és sűrű is legyen, ahogyan a szövetek közül a selyem és a finom lenvászon, melyekről Homéros azt mondta:

sűrű szövésű vásznakból csepegett az olíva –

⁵ Ismeretlen szerző, CAF, III, 495. p., 461. fr. (Plutarchos idézi még a *Maxime cum principibus philosopho esse disserendum*, 777 C-ben: *Moralia*, 50.)

⁶ Aristotelés ránk hagyományozott szövegeiben nem maradt fenn az a szöveghely, amelyre itt Plutarchos céloz.

⁷ Homéros, *Odysseia*, VII, 107; Athénaios, *Deipnosophistae*, 582 D.

ahol megmutatja, hogy a vászon ritka, de aprólékos szövése arra szolgál, hogy az olaj ne rekedjen meg benne, hanem folyjon át és csepegjen le, úgyhogy itt a sűrűség és a ritkaság nem zárja ki egymást. És bizony nemcsak a rozsdá előidézésére használhatja az ember a levegő ritkaságát, hanem úgy tűnik, a rezet tetszetősebbé, ragyogó kékké alakíthatja, fényt és ragyogást adva a lazúrkő színéhez.”

5. Mivel ekkor mindenki elhallgatott, idegenvezetőink ismét elővették idézeteiket. Miután felolvastak egy, úgy vélem, az argosi Aigón⁸ uralkodásáról szóló jóslatot, Diogenianos többször is megjegyezte, hogy csodálkozik azoknak a verseknek a közepszerűségén és silányságán, amelyeken a jóslatok szólnak: „S valóban, Apollón a Múzsák vezetője, s nem kevesebb köze van az úgynevezett ékesszólás szépségéhez, mint a lírai költemények és dalok szép hangzásához, és messze fölülmúlja Homéroszt és Hésiodost az ékesszólásban. Láthatjuk azonban, hogy mind a prózai, mind a verses jóslatok közül a legtöbb tele van hibákkal és silány megfogalmazással.”

Mint hogy ott volt Athénból a költő Sarapión, így szólt: „Vajon hitelt adunk-e Apollón szavainak, másrésztől viszont van-e türelmünk azokat olvasni, jóllehet elmaradnak szépségben Homéros és Hésiodos költeményei mögött, és nem úgy vesszük-e inkább őket, mint kiváló és nagyszerű szerzeményeket, helyreállítva így korábbi, a jelentéktelen nyelvhasználatukból fakadó megítélésüket?”

Erre Boéthos, a földmérő⁹ (tudod, ez az ember immár Epikuros követője), így válaszolt: „Hallottad-e – kérdezte – a festő Pausón¹⁰ történetét?” „Nem én” – felelte Sarapión. „Pedig érdemes hallani. Ugyanis bár olyan megbízást kapott, hogy porban hempergő lovat fessen, a lovat futás közben festette meg. Mikor megrendelője méltatlankodni kezdett, Pausón felnevetett, és megfordította a képet. S ahogy a festményt a feje tetejére fordította, a ló nem futni, hanem hemperegni látszott.

Bión szerint bizonyos szavak is így viselkednek, amikor megfordítjuk őket. Ezért aztán egyesek a jóslatokról is azt mondják, hogy úgy jók, ahogy vannak, merthogy Apollóntól erednek. Attól még nem idegenek az istentől, mert egyszerűen vannak megfogalmazva; ugyanis éppen ez az, amitől nehezen értelmezhetőek. Hogy a jóslatok szövege nincsen művészi formába öntve, az előtted is, kedves Sarapión, aki jóslatmagyarázó pap vagy, kétségkívül világos. Ugyanis olyan verseket írsz, melyek egyrészt bölcsen és szigorúan megfelelnek a tárgynak, másrészt erőben, kellemben és előadásmódban inkább hasonlítanak Homéros és Hésiodos költeményeire, mint a Pythia által kiadott szavakra.”

6. Sarapión pedig így szólt: „Beteg már a fülünk és a szemünk, ó Boéthos, mert kényelmében és elpuhultságában hozzászólt ahhoz, hogy a szórakoztatóbb dolgokat nevezze és nyilvánítsa szépnek. Hát mindjárt szemrehányást teszünk a Pythiának,

⁸ Plutarchos, *De Alexandri Magni fortuna aut virtute, oratio I et II*, 340 C (*Moralia*, 22).

⁹ Plutarchos, *Quaestionum convivalium libri IX*, 673 C (*Moralia*, 47).

¹⁰ Claudius Aelianus, *Varia historia*, XIV, 15.

hogy nem cseng tisztában a hangja a lantjátékos Glauké¹¹ hangjánál, hogy nem kente be magát illatos kenőccsel, hogy nem bíborruhába öltözve ereszkedik le az *adyton*ba, sem vágykeltő fahéjjal, illatos gyantával vagy tömjénnel nem szerelkezik fel, hanem babérággal és árpaliszttel! Hát nem látod – mondta –, mekkora élvezetet nyújtanak Sapphó költeményei, melyek elbűvölik és elvarázsolják hallgatóságát? *A Sibylla pedig* – Hérakleitos¹² szerint – *örjöngő szájjal meg-rázó, díszítetlen s nem csiszolt szavakat kimondva ezredéveket hat át hangjával Apollón által*. Pindaros¹³ pedig azt mondja, hogy *Kadmos igazi muzsikát ballott az istentől,*

2. kép. Michelangelo, *A delphoi Sibylla*, Róma, Sixtus Kápolna

mely nem kellemes, nem lágy, nem dallamosan hangzó. Ugyanis a szent és sérthetetlen nem engedi közel magához a gyönyört, hanem Atéval együtt vetődik oda, és amint látszik, legföljebb az ő kíséretében jut el az emberek fülébe.”

7. Amikor Sarapión ezeket mondotta, Theón elmosolyodott, és így szól: „Ó Sarapión, a szokás hagyta ezt hátra, felhasználva az Atéről és a gyönyörről keletkezett legendát. Mi viszont, Boéthosom, akár jelentéktelenebbek ezek a versek Homéros költeményeinél, akár nem, ne gondoljuk úgy, hogy azokat Apollón költötte, hanem létrejöttükhöz ő adta meg a kezdő lökést, a Pythiák közül kinek-kinek a természet adta fogékonysága szerint. Ha ugyanis leírni és nem kimondani kellené a jóslatokat, nem hiszem, hogy azokat Apollón írásainak véelve megfeddenénk, hogy külalakjukban elmaradnak az archónok írása mögött. Ugyanis sem a hang, sem a beszéd, sem a stílus, sem a versmérték nem Apollóné, hanem a jósnőé.

¹¹ Theokritos, IV, 31.

¹² Hérakleitos, 3, n. 22B92 in H. DIELS – W. KRANZ: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3 voll., Berlin, Weidmann, 1956⁸, I, 172.

¹³ Pindaros, 32. frag., (ed. Christ.).

Az isten pedig egyedül látomásokat sugall, és világosságot gyújt a lélekben a jövőt illetően. Ugyanis az isteni ihlet valami ilyesmi. Általában szólva nektek, vagyis az Epikurost követő jószoknak¹⁴ a figyelmét nem kerülheti el semmi (hisz nyilván te magad is közéjük álltál), hanem a régebbi jósnóket is vádoljátok, hogy jelentéktelen versekben szóltak, s a mostaniakat is, hogy prózában, keresetlen szavakban mondják el a jóslatokat, hogy nem adnak nektek számot fejtelten, csenevész, kurtán végződő hexameteraikért¹⁵.”

Diogenianos erre így szól: „Az istenekre kérlek, ne tréfálgj velem, hanem oldd meg nekünk közös problémánkat! Hiszen senki sincs a görögök között, aki ne kutatná az okát és a módját annak, hogy miképpen szűnt meg a jóslat versben szólni, és hogyan kezdett helyette prózát használni.” Theón pedig azt válaszolta: „De gyermeke, úgy tűnik, most is sértő módon elveszük az idegenvezetők kenyerét. Hagyd tehát, hogy előbb ez meglegyen, aztán kedvedre vizsgálódhatsz, amiről csak akarsz!”

8. Akkor már Hierón, a tyrannos szobra előtt jártunk. S bár vendégünk minden egyébbel tisztában volt, mégis nyájas hallgatónak mutatkozott. Azonban amikor azt hallotta, hogy az egyik, Hierón szobra felett álló oszlop éppen azon a napon, amelyen Hierón Syrakusában meghalt, magától ledőlt, elcsodálkozott.

Emellett én is felhoztam hasonló történeteket, mint amilyen Hieróné, Spartiatés fiáé,¹⁶ hogy a Leuktra síkságán bekövetkezett halála előtt a szobrának kiesett a szeme. Azok a csillagok pedig eltűntek, amelyeket Lysandros ajánlott fel áldozati ajándékkul az aigospotamoi hajócsatából, magának Lysandrosnak a márványszobra körül pedig olyan burjánzó vad rét és bozotos nött, hogy az arcát is elrejtette.¹⁷ Aztán az athéniak szicíliai kudarcai idején a győzelmi pálmaág arany datolyái lepotyogtak, a Pallas-szobor pajzsát pedig hollók tördelték le.¹⁸ Továbbá a knidosiak koszorúja, amelyet Philomélos, a phókisiak tyrannosa egy táncosnőnek, Pharsaliának¹⁹ ajánldékozott, mikor a nő Hellasból Itáliába utazott, Metapontionban a vesztét okozta, mert tréfálkozni mert Apollón szentélyével kapcsolatban. Tudniillik, ahogy az ifjak a koszorúra vetették magukat, és az aranyért küzdöttek egymással, a nőszemélyt halálra rángatták.

Aristotelés egyedül Homérosrólmondotta, hogy mozgásba hozza a szavakat a bennük lévő erő lévén.²⁰ Én viszont azt mondanám, hogy az itteni áldozati adomá-

¹⁴ *Epicurea*, edidit H. USENER, Stuttgart, Teubner, 1966, 395. frag., 262. p.

¹⁵ Athénaios, *Deipnosophistae*, XIV, 632 D–E. – Három tipikus hiba a hexameterben: az ἀκέφαλος, fejtelten hexameter, melyben az első versláb röviddel kezdődik; a λαγαρός, csenevész, melynek közepén a hosszú helyett rövid van; és a μείουρος, kurtafarkú hexameter, melyben az utolsó láb első szótagja rövid.

¹⁶ Pausanias, X, 9, 7; Xenophón, *Hellenica*, I, 6, 32; IV, 4, 9.

¹⁷ Plutarchos, *Lysandros*, 18 (*Vitae parallelae* 443 A); Clemens Alexandrinus, *Stromata*, I, 70 (358 Potter).

¹⁸ Pausanias, X, 15, 5.

¹⁹ Athénaios, XIII, 605 C.

²⁰ Aristotelés, *Rethorica*, III, II (1411 b 31); Frag. 130 (ed. Rose).

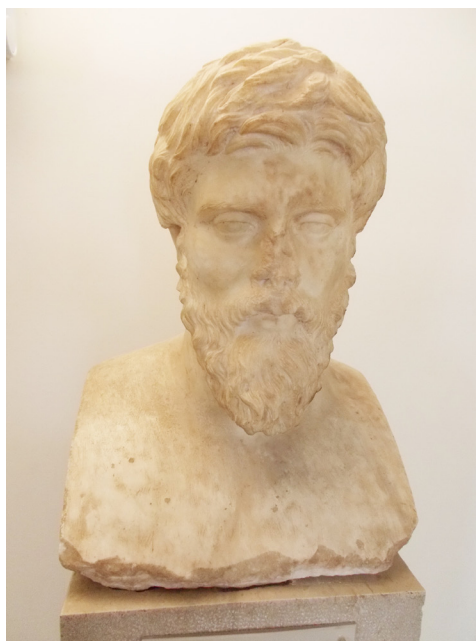
nyok is mintegy együtt mozognak és együtt jeleznek az isteni szándékkal. S ezek nagy része egyáltalán nem üres és ostoba képzelgés, hanem mind isteni erő okozta jelenség.

Boéthos erre így szólt: „Valóban. Hiszen nem elég az istent havonta egyszer halandó testbe zárni, hanem mindenféle kőbe és ércbe is belevegyíthetjük őt, mintha nem lenne elegendő számunkra az efféle esetekre a teremő végzet és a véletlen.”

„Úgy? – mondtam én. – Talán úgy gondolod, hogy minden ilyen esemény a végzet és a véletlen műve? S hihetőnek tűnik számodra, hogy az atomok

3. kép. Áldozatra való felkészülés a Villa dei Misteri freskóján, Pompei

4. kép. *Filozófusfej*, Régészeti Múzeum, Delphoi

se nem korábban, se nem később válnak szét egymástól, szóródnak szét, és hajlanak el, hanem ugyanabban az időben, amikor az áldozatot felajánlók közül ki-kivagy valami hitványságot, vagy valamely derék tettet vitt éppen végbe? S neked most, úgy tűnik, Epikuros segít mindazzal, amit háromszáz évvel ezelőtt írt vagy mondott.²¹ Apollón viszont, ha mindenütt jelenlevőként nem vegyítené bele magát mindenbe, nem gondolod, hogy a létezők közül semminek sem nyújtaná a mozgás kezdetét és az esemény okát?”

9. Ilyesféle dolgokat válaszoltam én Boéthosnak, majd hasonlókat mondtam a Sibylla-jóslatokról.²² Ugyanis ekkor már amellet a törvényszék közelében található szikla mellett álltunk, amelyről azt mondják, hogy rajta ült az első Sibylla,²³ aki a Helikónról jött, és a Múzsák nevelték (némelyek szerint a Malieoiról érkezett, s Lamia, Poseidón leánya szülte). Sarapión pedig emlékezetünkbe idézte azt a dalt, amelyben a Sibylla saját magáról énekel, hogy „jóstehetsége révén nem fog meghalni halállal, hanem ő maga a Holdon kering, átváltozva a Holdon látható úgynevezett arccá, lelke és lehelete pedig a levegővel elegyedve örökké eljut majd hozzánk jóslatok és előjelek formájában. Testéből pedig, mely a földben átalakul, s felette rét és bozótos hajt ki, szent állatok fognak táplálkozni, melyeknek belső részei mindenféle színt, formát, minőséget mutatnak, aminek alapján előzetes jelzés szűrhető le az emberek számára a jövőt illetően.”

Boéthos erre már hangosan felnevetett, vendégünk viszont azt mondta, hogy ha mindezek legendának is tűnnek, mégis a jóslatokat igazolja sok görög város pusztulása és áttelepülése, sok barbár sereg megjelenése, valamint korlátlan hatalmak megdőlése.

„Így azokat a nemrégiben Kyménél és Dikaiarcheiánál történt eseményeket,²⁴ amelyeket nem foglaltak versbe és nem énekeltek meg egykor a Sibylla-jóslatok, az idő mintegy tartozását leróva vitte véghez: a tűzhányók kitörését, a tengerben buzgó meleg forrásokat, a feltörő forró levegő által a magasba záporozó köveket, és mindezzel együtt ily hatalmas és jelentős városok pusztulását; úgy, hogy napkeltére odáig jutottak: nem lehetett többé pontosan tudni, a felforgatott és lerombolt tájon hol voltak a lakott területek. Ha ugyanis ezek megtörténtek, nehéz elhinni, hogy isteni erő segítségével nélkül ilyet bárki is előre megmondjon.”

10. Boéthos erre így szólt: „Ugyan miféle eseménnyel nem adós a természetnek az idő, te kiváló férfiú? Mi lehet az a rendkívüli és váratlan dolog földön és vízen, a városok vagy az emberek között, amit ha előre megmond valaki, ne következne be a valóságban is? Úgyhogy nem annyira jövendölés ez, hanem csak egy kijelentés,

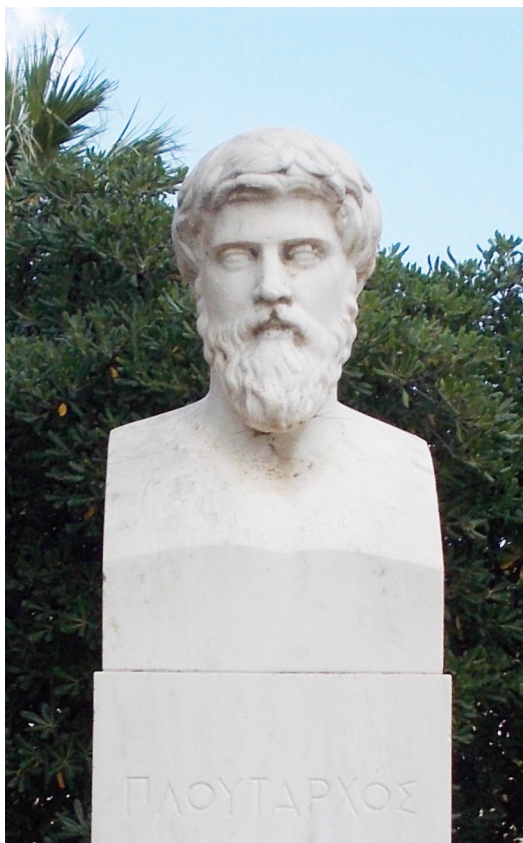
²¹ USENER, *Epicurea*, 383. frag., 355. p.

²² Clemens Alexandrinus, *Stromata*, I, 70 (358 Potter) Plutarchos itt következő részletét dolgozza fel az idézet végéig.

²³ Pausanias, X, 12, 1 és 5; Platón, *Phaidros*, 244 B.

²⁴ Plutarchos, *De sera numinis vindicta*, 566 D–E (*Moralia*, 42).

vagy inkább mintha olyan dolgokkal dobálózna és szórna szét a végtelenbe, amelyeknek nincs valós alapja. Ahogy ezek így keringenek, a sors gyakran találkozik velük, és véletlenül egybeesik azokkal. Úgy vélem ugyanis, hogy van különbség aközött, hogy egy előre megmondott dolog egyszer csak bekövetkezik, vagy hogy valaki megmondja, mi fog történni. Az a kijelentés ugyanis, amely nem a fennálló körülményeket állítja, magában hordozza a tévedés lehetőségét, és jogtalanul várja el a magától értetődő bizalmat. S a jövőre vonatkozó állításnak nincs megfelelő igazolása abban, hogy miután valaki mondott valamit, ráismer a bekövetkező dologban. Mindezt az emberek tapasztalatlansága teszi lehetővé. Inkább ‘ügyesen találgató’ az, akit a szóhasználat ‘kiváló jósnak’ tett meg,²⁵ s azzal egyenlő, aki a jövőt a valószínűség alapján kutatja és nyomozza ki. A Sibyllák

5. kép. Plutarchos szobra Chairóneióban

és a jövendőmondók²⁶ pedig ismertetőjel nélkül, mintegy a nyílt tengerbe vetették bele az időpontot, s különféle eseményeket és szerencsétlenségeket jelölő szavakat és mondatokat szórtak széjjel, csak úgy, találmorra. Így, ha be is következik néhány ezek közül a végzet folytán, mégis ámtítás az, amit most kijelentenek, még ha később véletlenül valóban meg is történik.”

II. Miután Boéthos mindezeket elmondta, Sarapión szólalt meg: „Helyes ez az alapelv az efféle határozatlan és alaptalan kijelentéseket illetően: *Ha győzelmet jósolnak a hadvezérnek, már meg is nyerte a csatát; vagy: Ha a város elfoglalását jövendölik, már veszte van az.*

²⁵ Euripidés, *TGF* 973; *CAF* III, 65 Menandros (n. 225); Cicero az Euripidés-idézetet latinul dicsérő értelművé fordítja, *De divinatione*, II, 5 (12): „bene qui coniciet, vatem hunc perhibebo optimum” (*aki helyesen következtet arról, hogy mi fog következni, azt kiváló jósnak kell tartanunk*). Az utóbbit pedig megtaláljuk szó szerint Plutarchosnál, *De defectu oraculorum*, 40, 432 C (*Moralia*, 27.).

²⁶ Βάκιδες, a régi boiótiai jós neve: Βάκις később többes számban általában véve jövendőmondót jelentett, vö. Aristotelés, *Problemata*, 954 a 36; *Mirabilia*, 838 a 6; Strabón, XIV, 1, 34; Pausanias, X, 12, 1.

Ahol viszont nemcsak az eljövendő eseményt jelentik be, hanem azt is, hogyan, mikor, mi után és mivel együtt fog bekövetkezni, az már nem csupán a feltételezése a hamarosan eljövendő dolgoknak, hanem a feltétlenül bekövetkezendő dolgok előrejelzése. Ilyen például Agésilaos²⁷ sántasága:

*Spárta, vigyázz, bár jól fennbordod az orrod,
hogy ne legyen vesztedre a sánta királyság,
mert téged hosszú, váratlan kínok emésztnek,
s gyilkos háboru bömpölygő hullámiba fúlsz még.*

Aztán a szigetről szóló jóslat úgyszintén, melyet a Théra és Thérasia²⁸ előtti tenger szökőárral önt el; továbbá a Philippos és a rómaiak háborújával kapcsolatos:

*Am amidón trósz nép unokái fölébe kerülnek
harcban a púnoknak, bibetetlen mind, mi lesz akkor:
tengerből tűztenger lesz, villámlik a mélyből,
tűzcsóvák törnek fel a hullám árjain által
sziklával vegyesen; s már emberi szó nem elég, hogy
ott mily nagy sziget áll örökön majd, és az erőset
harcban kis csapatával a gyengébb győzi le bátran.*

Azt ugyanis, hogy a rómaiak, miután Hannibált legyőzték, rövid idő alatt fölébe kerekednek a karthágóiaknak, és hogy Philippost, amikor az aitólok és a rómaiak ellen hadat indított, legyőzték a harcban, s végül, hogy egy sziget bukkant fel a tenger mélyéből hatalmas tűz közepette, miközben szökőár tört fel buzogva: ezt nem képes senki véletlenül eltalálni úgy, ahogy történtek, s e dolgok egybeestek, hanem a jóslat felépítése mutat rá, hogy itt előretudásról van szó. Az a jóslat is ilyen volt, amely kereken ötszáz évvel korábban megmondta a rómaiaknak azt az időpontot, amikor egyszerre minden nép ellen háborút fognak viselni. Ez a fellázadt rabszolgák elleni háború volt. Ezekben nincsen semmi homályos vagy megfejtethetlen, hogy a kijelentésnek a véletlent kellene keresnie a végtelenségben. Ám a kijelentés a bizonyíték sok más zálogát is adja, és megmutatja az utat, amelyen a végzet halad. Nem gondolom ugyanis, hogy bárki azt mondaná ezek után, hogy az előre megjósolt dolgok véletlenszerűen történnek meg. Hiszen akkor mi akadály van annak, hogy mást mondjunk, mint hogy nem Epikuros írta meg számotokra a *Legfőbb tételket (Ratae sententiae)*,²⁹ Boéthosom, hanem véletlenül, csak úgy maguktól kerültek így egymás mellé a betűk, s állt össze a könyv?”

12. Miközben ezekről beszélgettünk, továbbsétáltunk. A korinthosiai kincsházában pedig, amikor a bronz pálmaágot tekintettük meg, amely még megvan a műemlékek közül, megdöbbenést keltettek Diogenianosban – de kétségkívül bennünk

²⁷ Plutarchos, *Agésilaos* III, 597 C; *Lysandros*, 22, 446 A (*Vitae parallelae*); Pausanias, III, 8, 9.

²⁸ Iustinus, XXX, 4, I.

²⁹ USENER, *Epicurea*, 342. p.

is – a talapzatába faragott békák³⁰ és siklók. Hiszen a pálma nem mocsári növény, amely szeretné a vizet, ahogy más fák, s a korinthosiakhoz sincs köze a békáknak, s nem is ismertetőjelei vagy jelképei a városnak. Ahogyan egyébként a selinusiak állítólag arany zellert [*selinont*] ajánlottak fel egykor az istennek, a tenedosiak pedig kétélű bárdot azokból a rákokból, amelyek a náluk levő úgynevezett Asterion mellett tenyésznek; ugyanis úgy tűnik, egyedül ezeknek a rákoknak olyan formájú a páncélja, mint a bárdnak. Azontúl a hagyomány szerint Apollón számára a holló, a hattyú, a farkas, a sólyom és bármi más sokkal inkább kedves állat, mint ezek.

Akkor Sarapión azt mondta, hogy a művész arra célzott, hogy a Nap folyadékokból veszi táplálékát, keletkezését és leheletét, akár ha Homérost hallanánk:

„*Hélios ím felemelkedvén elhagyta a lágyvízi tengert*”.³¹

Vagy mintha az egyiptomiakat látnánk, amint a napfelkelte kezdetének lótoszon ülő újszülöttjét rajzolja. Erre én elnevettem magam, és azt mondtam: „Mi jogon utasítod te itt el megint a Stoát, derék férfiú, miközben rezzenéstelen arccal fűzöl beszédedbe tűzre lobbanásokat és kigőzölgéseket,³² nem a thesszálok módjára, akik lehozzák a Napot és a Holdat,³³ hanem mintha innen a földről és a vizekből sarjadnának ezek bennük azva? Platón ugyanis az embert is égi teremtménynek nevezte,³⁴ mely származásánál fogva emeli fel tekintetét a földről. Ti viszont csak nevettek Empedoklésen, aki azt állította, hogy a Nap az égi fénynek a Földön való visszaverődéséből keletkezett, s újra

*visszasugárzott ím az olymposi isteni főkre.*³⁵

Ti pedig bebizonyíthatjátok, hogy a Nap földből teremt élőlény vagy mocsári teremtmény, ha szülőföldjét békák és siklók tanyájának tartjátok. Ám mindezt hagyjuk a sztoikus tragédiára, a szobrászok műveinek részleteit pedig csak úgy szórmentén vizsgáljuk! Ugyanis sokszor túl mesterkéltek, és nem tudnak egészen lemondani a szükségtelen és semmitmondó részletekről.

Ahogy tehát az a mester, aki Apollón kezére kakast faragott, a hajnalt és a készülő napfelkeltét kívánta érzékeltetni, úgy itt a békákról azt mondhatná esetleg valaki, hogy a tavasz jelképeként szerepelnek, amikor a Nap uralkodni kezd a levegőben, s elúzi a telet; ha ugyan szerintetek Apollónt és a Napot nem két, hanem egy istenségnek kell tartani.”

³⁰ Plutarchos, *Septem sapientium convivium*, 164 A (*Moralia*, 13.).

³¹ Homéros, *Odysseia*, III, 1.

³² H. VON ARNIM, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, voll. 3, Leipzig, Teubner 1903–1905, II, nn. 652–656, 196. p.

³³ Aristophanés, *Felbők*, 749; Platón, *Gorgias*, 513 a; Horatius, *V. epódos*, 46; Propertius, I, 1, 19; Lucanus, VI, 438–506; vö. Plutarchos, *De defectu oraculorum*, 416 F (*Moralia*, 27.).

³⁴ Platón, *Timaios*, 90 a; vö. Plutarchos, *De exilio*, 600 F (*Moralia*, 45.).

³⁵ Empedoklés, 2I, n. 31 B 44 in H. DIELS – W. KRANZ: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3 voll., Berlin, Weidmann, 1956⁸, I, 330; vö. Plutarchos, *De placitis philosophorum*, 890 B (*Moralia*, 59.).

Erre Sarapión azt kérdezte: „Tehát te nem így gondolod, hanem úgy véled, hogy a Nap különbözik Apollóntól?” „Én bizony úgy gondolom – feleltem –, hogy különbözik, miként a Hold a Naptól. Azonban a Hold nem túl gyakran és nem is teljesen takarja el a Napot,³⁶ a Nap viszont minden embernél egyszerre éri el, hogy ne ismerje fel Apollónt, azáltal, hogy az érzékelés révén elfordítja a gondolkozást a létezőtől a jelenségek felé.”

13. Ezután Sarapión megkérdezte az idegenvezetőktől, hogy a kincsházát miért nem felajánlójáról, Kypselosról nevezték el, és miért így emlegetik: a korinthesiak kincsháza. Azt hiszem, bajban lehettek a dolog okát illetően, mert hallgattak, erre én felnevettem és így szóltam: „Hát mit gondolunk, mire fognak ezek itt még emlékezni, s mit fognak még tudni, hogyha mi égi dolgokról cseverészünk? Hiszen az előbb éppen tőlük hallhattuk, hogy miután a tyrannidák vége lett, a korinthesiak a Pisában levő aranszobrot és az itteni kincset is a város tulajdonaként akarták a rajtuk levő feliraton feltüntetni. Delphoi ezt jóváhagyta és megadta mint jogos követelést, és amikor az élisiek megkísérelték ezt megakadályozni, úgy döntöttek, hogy nem vehetnek részt az isthmosi játékokon. Amiért is attól fogva egyetlen élisi atléta sem indulhatott ezeken a versenyeken.

Annak, hogy Héraklés megölte a Molionidákat Kleónai környékén,³⁷ nincs semmi része abban (ahogy egyesek gondolják), hogy az élisieket kizárták. Ugyanis épp az ellenkezője állt az érdekükben, ha emiatt a korinthesiakkal haragban voltak.” Én tehát ezt mondtam.

14. Amikor pedig az akanthosiai és Brasidas kincsháza mellett haladtunk el, az idegenvezető mutatott nekünk egy helyet, ahol valaha Rhodópisnak, a hetérának a pénze³⁸ hevert, mire Diogenianos felháborodva így szólt: „Tehát telket adtak Rhodópisnak a város földjéből, hogy béréből a tizedet elhelyezhesse, Aisópost³⁹ meg, aki ugyanúgy rabszolga volt, mint ő, megölték!”

Sarapión erre azt kérdezte: „Kedvesem, miért vagy felháborodva? Akkor nézz csak föl oda, és szemléld meg a hadvezérek és uralkodók között Mnésareté aranszobrát, amelyről Kratés azt mondta, hogy a görögök féltelenségének győzelmi jeleként áll ott.”⁴⁰ Az ifjú megnézte, és azt kérdezte: „Hát nem Phrynéról szólt Kratésnak ez a mondása?” „De igen” – válaszolta Sarapión. „Tudniillik Mnésaretének hívták, a Phryné [Varangyosbéka] nevet pedig sápadtsága miatt kapta.

Úgy tűnik, elég sok nevet takarnak ragadványnevek. Alexandros anyjáról, Polyxenéről legalábbis azt mondják, hogy olymposi Myrtalének [kb. 'Mirtusz-

³⁶ Vö. Plutarchos, *De facie quae in orbe lunae apparet*, 932 B (*Moralia*, 61.).

³⁷ Apollodóros, *Bibliotheca*, II, 7, 2.

³⁸ Ὀβελίσκοι σιδηροῖ, vö. Hérodotos, II, 134–135.

³⁹ Vö. Plutarchos, *De sera numinis vindicta*, 556 F (*Moralia*, 42.).

⁴⁰ Athénaios, 591 B; vö. PPF 214; Plutarchos, *De Alexandri Magni fortuna aut virtute, oratio I et II*, 336 C (*Moralia*, 22.).

ág] és Stratonikének [A sereg diadala] is nevezték. A rhodosi Eumétist pedig mind a mai napig Kleobulinéként emlegetik a legtöbben az apja neve után.⁴¹ Az erythrai Hérophilét meg, akiből jósnő lett, Sibyllának szólították. A grammatikusokat hallgatva pedig azt is megtudhatod, hogy Lédát Mnésinoénak, Orestést meg Achaiosnak nevezték. Hanem te mit gondolsz – nézett Theónra –, miként lehet megcáfolni a Phrynével kapcsolatos vádat?”

15. Ő pedig szelíden mosolyogva így válaszolt: „Úgy, ahogy téged meg azzal vádolnak, hogy a görögök közül a legjelentéktelenebb dolgokat veted mások szemére. Hiszen éppúgy, mint Sókratés, aki Kallias házában vendégeskedvén egyedül az illatos kenőcs ellen emeli fel hangját,⁴² amikor pedig a gyerekek viháncolását, bukfaceit,⁴³ csókjait⁴⁴ és bohóckodását⁴⁵ látja, türtőzteti magát – szerintem te is hasonlóképpen rekesztenéd ki egy olyan asszony áldozati ajándékát a szent körzetből, aki nem szabad emberhez méltóan élt teste szépségével és ifjúságával. De ha háborúból, vérontásból és fosztogatásból származó zsákmánnyal és tizeddel körbevéve látod Apollónt, a templomot pedig megrakva a görögökről lerángatott fegyverzettel és zsákmánnyal, akkor nem vagy felháborodva, és nem érzel szánalmat a görögök iránt, amikor a szép áldozati ajándékokon a legszegényetesebb feliratokat olvasod, hogy például *Brasidas és az akantbosiak az athéniaktól, és az athéniak a korinthosiaiktól, aztán a phókisiak a thesszáloktól; az orneaiak a sikyóniaiktól; az amphiktyon-szövetség tagjai a phókisiaktól.*

Azonban úgy tűnik, egyedül Praxitelés szíve hölgye számára itt felállított aranyszobra sértette Kratést az ott lévő áldozati ajándékok közül, akit pedig inkább dicsérnie kellett volna, hogy ezek között az arany uralkodók között egy arany hetérát állított föl, hisz becsmérelve hirdette így a gazdagságról, hogy nincs benne semmi magasztos és csodálatra méltó.

Ugyanis úgy illik, hogy az uralkodók és az állami vezetők igazságosságból, mértékletességből és bölcsességből ajánljanak fel áldozati ajándékot az istennek, és ne aranyból s fényűző jólétből, amiben olyan embereknek is része van, akik a lehető legalantasabb módon élnek.”

16. „Azt nem említetted – vágott közbe az egyik idegenvezető –, hogy Kroisos itt még a péknéjéről készíttetett aranyszobrot is felállíttatta.” Theón így válaszolt: „Csakugyan, azonban nem üzött csúfot a templomból, mert alkalmas és méltányos okot talált erre.⁴⁶ Tudniillik úgy mesélik, hogy Alyattés, Kroisos apja második feleséget hozott a házhoz, és tőle újabb gyermekeket nevelt. Az asszony Kroisos

⁴¹ Vö. Plutarchos, *Septem sapientium convivium*, 148 C–D (*Moralia*, 13.).

⁴² Xenophón, *Symposion*, 2, 3.

⁴³ Uo. 2, II.

⁴⁴ Uo. 9, 5.

⁴⁵ Uo. 2, 22.

⁴⁶ Hérodotos, I, 51.

életére törvén mérget adott a péknének, s megparancsolta neki, hogy amint kisütötte a kenyeret, rögtön tegye Kroisos elé. A pékné azonban titokban elmondta ezt Kroisosnak, és az asszony gyermekeinek szolgálta fel a kenyeret. Amiért Kroisos, amikor trónra került, viszonzta az asszony jótettét, mintegy bizonyosággéppen az isten előtt, és bizony helyesen tette. Ezért hát – mondta –, ha a városok is valami olyasmit ajánlanának fel, mint például az opusiak Lokrisból, illő azt barátságosan fogadni és tiszteletben tartani.

Ugyanis mivel a phókisiak tyrannosai sok arany és ezüst áldozati ajándékot beolvastottak,⁴⁷ és pénzt vertek belőle, majd elterjesztették a városokban, az opusiak összegyűjtöttek annyi ezüstöt, amennyit csak tudtak, és egy korszóban az istennek ide elküldték, és azt ajánlották fel. Én még a myrinaiakkal és az apollóniaiakkal is egyetértek, akik aranyból készült gyümölcsöket küldtek ide. De még sokkal inkább az eretriaikkal és a magnésiaiakkal, hogy az emberek elsőtermés-áldozatával ajándékozták meg Apollónt mint a termések atyai, családot védő, jóindulatú adományozóját. A megaraiakat viszont hibáztatom, mert szinte ők az egyedüliek, akik Apollónnak olyan szobrot állítottak, amelyen lándzsával ábrázolják, mégpedig annak a csatának az emlékére, amelyben az athéniakat, akik a perzsa háborúk után megszállták őket, harcban legyőzték, s városukból kiűzték. Később ugyan arany pengetőt helyeztek a kezébe,⁴⁸ valószínűleg Skythinos⁴⁹ szavai alapján, aki ezt mondta a lantról:

melyet behangol
Zeus-fi tiündöklő Apollón, kezdetet ki egybefog
véggel; és a pengetője im, vakító napsugár.”

17. Amikor pedig Sarapión nekifogott, hogy meséljen még valamit ezekről, vendégünk így szólt: „Nyilván kellemes lenne ehhez hasonló elbeszéléseket hallgatni, ne-

6. kép. John Collier, *Pythia, a papnő*, 1891, olaj, vászon, London, Tate Gallery.

⁴⁷ Theopompos in *FHG* I, n. 182, 308. p.

⁴⁸ *SVF*, I, n. 502, 112. p.

⁴⁹ *PPF*, 167; Clemens Alexandrinus, *Stromata*, V, 8, 48 (674 Potter).

kem viszont kötelességem, hogy az először ígért magyarázatot követeljem, hogy miért szűnt meg a Pythia hexameterben vagy egyéb versformában jóslatot mondani.

Úgyhogy, ha tetszik, halasszuk későbbre, ami a látnivalókból hátramaradt, és halljunk valamit erről, ide letelepedve! Ugyanis ez a téma az, ami a leginkább aláássa a jósda szavahihetőségét. A kettő közül az egyik magyarázat lehetséges: vagy a Pythia nem megy elég közel ahhoz a területhez, ahol az istenség van, vagy pedig a szellem teljességgel megszűnt ott működni, így az erő sincs többé jelen.”

Tehát, miután körbesétáltunk, a déli oldalon leültünk a templom talapzatára a Föld temploma közelében, és a forrásra esett a tekintetünk. Úgyhogy Boéthos ekkor nyomban azt mondta, hogy még a hely is segít vendégünknek a probléma megoldásában. „Ugyanis a Múzsáknak szentelt terület volt ez itt, mivel itt fakadt a forrás, amiért is ezt a vizet használták az italáldozatokhoz és a tisztító szertartásokhoz, ahogy Simónidés mondja:

*ott merítik föld alá italáldozatnak
széphaju Múzsá-sereg vizét, mi tiszta.⁵⁰*

Máshol egy kicsit mesterkétebben Simónidés így szólítja meg Kleiót:

*szűzies őrzőjét italáldozatoknak – mondja –
a merítők gyakran kéri
dísztelen köpenyében [- -]
isteni mélyből jó illatú víz csörgedez.⁵¹*

Tehát Eudoxos helytelenül hitt azoknak, akik azt hangoztatták, hogy ezt a Styx vizének kell mondani. A Múzsákat pedig a jóslás művészetének segítőként és őrzőiként telepítették éppen oda a forrás és a Föld temploma mellé, hisz mondják, hogy éppen a földből születik a jóslat, hexameterben vagy más versformában szóló jósszavakban. Némelyik szerint itt hangzott fel az első hexameter is:

Tollatokat hozzatok, szárnyasok, s mébek a lépet;⁵²

Később a Föld háttérbe szorult az istenséggel szemben, és elveszítette tiszteletét.”

18. „Ez már okosabb beszéd, Boéthosom – mondta Sarapión –, és a Múzsákhoz illőbb. Ugyanis nem küzdeni kell az isten ellen, és nem eltüntetni a jóslás művészetével együtt az előretudást és az isteni erőt, hanem megoldást kell keresnünk az ellentmondásosnak tűnő dolgokra, az ősi és istenfélő hitet pedig nem szabad eldobnunk magunktól.”

„Jól mondod, kedves Sarapión – szólaltam meg –, hiszen a filozófiáról sem mondunk le, mintha teljesen megszűnt és eltűnt volna, csak azért, mert korábban

⁵⁰ PLG III, n. 44, 409–410 pp.

⁵¹ Uo. n. 45.

⁵² M. CROISET, *Histoire de la littérature grecque*, P, Paris, Thorin, 1910, 63–70.

költeményekben adták elő tételeiket és gondolataikat a filozófusok, mint például Orpheus, Hésiodos, Parmenidés, Xenophanés, Empedoklés és Thalés.

Később aztán nem írtak versben többé, és nem írnak ma sem, kivéve téged. Általad azonban visszatért a filozófiába a költői művészet, a becsületes és jellemes viselkedésre buzdítva az ifjakat. S a csillagászatról sem szólnak közönségesebben Aristarchos, Timocharis, Aristyllos és Hipparchos prózában írott művei, jóllehet korábban Eudoxos, Hésiodos és Thalés versben írtak erről, ha ugyan – őszintén szólva – Thalés költötte a neki tulajdonított *Asztrológiát*. Pindaros pedig a maga részéről megvallotta, hogy a lírai költészet hanyag kifejezőmódja miatt kétségbe van esve, és csodálkozik, hogy [- -], hisz nincs abban semmi rendkívüli vagy szokatlan, hogy valaki az ilyesféle változás okait keresi. A művészeteket és mesterségeket megszüntetni pedig, ha valami megváltozik és átalakul az ezekkel kapcsolatos dolgokban, nem helyes.”

19. Theón pedig válaszul így szól: „Hanem ez valóban nagy változáson és újításra esett át; az itteniek közül viszont sok jóslatot ismerünk, amelyet már akkor is prózában adtak elő, ráadásul nem mindennapos dolgokkal kapcsolatosan. A lakedaimoniaknak ugyanis, ahogy Thukydidés leírja, akik az Athénnal folytatott háborúval kapcsolatosan kértek jóslatot, győzelmet és hatalmat jövendölt,⁵³ és hogy ő maga is a segítségükre megy majd, hívva és hívatlanul is; és ha Pleistoanaxot nem hívják vissza a száműzetésből, *ezüst ekével fognak majd szántani*.⁵⁴ Az athéniaknak pedig, akik a Szicíliában veszteglő seregükkel kapcsolatban kértek jóslatot, megparancsolta, hogy Athéné Erythraiból elhurcolt papnőjét vigyék vissza. A papnő neve Hésychia [fegyvernyugvás] volt.⁵⁵ Amikor meg a szicíliai Deinomenés a fiáról kért jóslatot, azt a választ kapta, hogy mind a három tyrannosként fog uralkodni; midőn pedig Deinomenés közbevágott, hogy *majd lesz ne mulass, ó hatalmas Apollón*, azt mondta, hogy ezt is megadja, és hozzáfűzi a jóslathoz. Talán tudjátok, hogy ennek megfelelően Gelón köszvénytől, Hierón meg vesekőtől gyötörve uralkodott. A harmadik, Thrasybulos pedig zendülések és belviszályok folytán hamarosan el-esett a hatalomtól.

Továbbá Proklés, Epidaurus tyrannosa sokakat kegyetlenül és törvénytelenül eltett láb alól. Többek között megölette az Athénból egy vagyonnal hozzáérkező Timarchost is, akit előzőleg házában jóindulatúan fogadott, és vendégül látott, a holttestét pedig kosárba téve a tengerbe dobatta. Mindezt az aiginai Kleandros segítségével vitte végbe úgy, hogy mások nem tudtak róla. Később pedig, amikor helyzete kilátástalanná vált, ide küldte fivérét, Kleotimost, hogy titokban kérjen jóslatot a menekülésével és kivándorlásával kapcsolatban. Azt válaszolta az isten, hogy megadja Proklésnak a menekülést és a kivándorlást oda, ahová ő az aiginai idegenel a kosarat tetette, vagy ahol a szarvas elhullajtja az agancsát. A tyrannos te-

⁵³ Thukydidés, I, 118.

⁵⁴ Uo. V, 16.

⁵⁵ Plutarchos, *Nikias (Vitae parallelae)*, 13, 532 A.

hát, miután megértette, hogy az isten azt parancsolja, vesse magát a tengerbe, vagy ássa el magát (a szarvasok ugyanis elássák, s így a föld alá rejtik agancsukat, mikor elhullajtották),⁵⁶ kis ideig habozott, majd amikor helyzete egészen nyomorúságossá vált, elmenekült. Azonban elfogták őt Timarchos barátai, és miután megölték, holttestét a tengerbe hajították.

Ami pedig a legnagyobb jelentőséggel bíró dolog: Lykurgos az alaptörvényeket, amelyekkel a lakedaimóniai államát rendezte el, prózában kapta meg.

Továbbá Hérodotos, Philochoros és Istros, akik a legnagyobb kedvvel gyűjtötték össze a verses jóslatokat, számtalan prózában adott jóslatot is leírtak. Theopompos, aki nagy odaadással kutatta a jóshelyeket, mély szemrehányással illette azokat, akik úgy vélték, hogy a Pythia akkoriban nem versben adta elő jóslatait. Aztán, amikor ezt alá akarta támasztani, kevés jóslatot tudott persze felhozni, minthogy mások már akkor is prózában adták elő azokat.

20. Egyes jóslatok azonban még most is versben törnek elő, ami miatt aztán híre is megy a dolognak. Van ugyanis a nőgyűlölő Héraklésnak Phókisban egy temploma, s az a törvény, hogy aki ott áldozópap lesz, annak egy éven belül nem lehet nővel kapcsolata. Ezért aztán eléggé idős férfiakat választanak meg papnak. Ám nem sok idővel ezelőtt egy nem annyira férfiatlan, mint becsvágyó ifjú, aki szerelmes volt egy leányba, kapta meg a papi méltóságot. S eleinte uralkodott önmagán, és elkerülte a nőt, mikor azonban egy boros-táncos multság után útjába akadt egykori kedvese, magáévá tette őt. Megijedt, és nyugtalankodni kezdett aztán, ezért a jóshelyhez folyamodott, és megkérdezte vétké felől az istent, hogy miképp nyerhetne bocsánatot vagy feloldozást. Erre a következő jóslatot kapta:

Mindazt, mi létszükséglet, isten engedi.

Mégis, ha valaki azt tanítja, hogy nálunk csakis versben születnek a jóslatok, igen csak bajban lesz a régieket illetően, akik hol versben, hol prózában adták meg feleleteiket. Egyik sem ésszerűtlen, gyermekem, csak éppen legyen világos és helyes elképzelésünk az istenre vonatkozóan, és ne gondoljuk, hogy ő maga az, aki előbb összerakja a szavakat, s aztán sugallja a Pythiának a jóslatokat,⁵⁷ mintha álarc mögül szólna.

21. Hanem később érdemes még hosszabban beszélni és vizsgálni ezekről, most viszont, miután ezt megtanultuk, röviden idézzük emlékezetünkbe a következő dolgot: a testnek sok szerv és testrész áll a rendelkezésére,⁵⁸ a léleknek pedig a test és a test részei. Az istenségnek pedig a lélek a szerve (mintegy testrésze), a testrésznek pedig az az erénye, ha leginkább követi a használatát veleszületett képessége

⁵⁶ Plutarchos, *Quaestionum convivalium libri IX*, 700 D (*Moralia*, 47.). Pseudo-Aristotelés, *Mirabilia animalium* 835b.

⁵⁷ Vö. itt, 8. caput, 397 C, *De defectu oraculis*, 414 E (*Moralia*, 27).

⁵⁸ Plutarchos, *Septem sapientium convivium*, 163 E (*Moralia*, 13.).

által, és engedi a benne megnyilvánuló gondolat munkálódását. Arra azonban nem képes, hogy olyan tisztán, érintetlenül és hibátlanul mutassa meg [ti. a gondolatot], ahogyan a teremtőben [vagy alkotóban] volt, hanem sok, tőle idegen dologgal összekeveredve. Önmagában ugyanis láthatatlan számunkra, más által láthatóvá válva viszont másnak mutatkozik, minthogy felveszi annak természetét.

Nem is beszélve a viaszról, aranyról, ezüstről, bronzról, s ahány formázható anyag csak van, mely képes formát ölteni, s ámbár a hasonlóság révén ugyanazt az alakot ábrázolják, másfelől az ábrázolt dolog az egyéni tulajdonságaikból adódóan mindegyikben más- és másképpen jelenik meg. Továbbá a sík, homorú és domború tükrök is egyazon alak tükörképeinek és látványainak ezer meg ezer tökéletlen ábrázolását nyújtják. S ha a ragyogó csillagokat nézzük, jóllehet semmi nem hasonlít jobban a Holdnál a Nap megjelenésére, és nincs is semmi, ami mint eszköz engedelmesebben élne természetével: viszont befogadva a Nap tüzes fényét és ragyogását, nem ugyanúgy bocsátja alá hozzánk, hanem saját magát belevegyítve a színét megváltoztatja, és így fénye más természetű erővel bír. A forráság teljes mértékben távozik belőle, és a napfényt elhagyja az ereje.

Gondolom, ismered a Hérakleitosnak tulajdonított mondást, miszerint *az úr, akié a jóshely Delphoiban, sem nem beszél, sem nem rejteget, hanem jelt ad.*⁵⁹ Tedd hozzá e találó kijelentéshez, és értsd meg: az itteni isten úgy használja fel a Pythiát a hallhatóvá váláshoz, ahogyan a Nap használja a Holdat a láttatásra. Hiszen megmutatja ugyan és kinyilvánítja, amit tőle meg lehet tudni, azonban mindezt a leány halandó testén és lelkén keresztül mutatja meg, mely nem leli nyugalmát, és az őt megindítóval szemben nem képes a maga erejéből megingathatatlan maradni, vagy ezt az állapotot elérni, hanem mint valami hullámverésben, a benne zajló mozgásokkal és hatásokkal küzd, melyek felkavarják.

Ugyanis, amint a forgószelek sem képesek szilárdan megtartani azokat a tárgyakat, amelyeket magukkal sodornak és közben forgatnak, hanem azok frognak ugyan a kényszerből hajtva, ám a természet erejénél fogva lefelé is tartanak, így a kétféle erő hatására szabálytalan és ingadozó lesz a körforgás – úgy az úgynevezett isteni elragadtatás is kétféle mozgás keveredésének látszik, az egyiket úgymond elszenvedti a lélek, a másik pedig a saját veleszületett mozgása.

Ebben az esetben ugyanis nem használhatóak fel élettelen, következésképpen mozdulatlan testek, mert így olyasmire lennének kényszerítve, ami ellentétes természetükkel – ahogyan egy hengert sem lehet úgy mozgatni, mintha gömb vagy kocka volna, a lírán sem játszhatunk úgy, mint az auloson, és a trombitán sem, mint a kitharán. Hanem úgy tűnik, hozzáértő módon bánni mindezekkel nem más, mint arra használni őket, amire létrejöttek.

Talán bizony az élő és magától mozgó szubsztanciával, mely törekvéssel és belátással teljes, másként bánhat valaki, mint az abban már korábban meglevő állapotra vagy erőre vagy természetre alapozva? Kezelhetjük-e zenészként a botfűlüt, tudós-

⁵⁹ Hérakleitos, in: *Vorsokratiker*, I, 172, 7, n. 22 B 93.

ként az írástudatlant, gondolkodóként a felkészületlen és gondolkodásban tapasztalatlan elmét? Nem mondhatnánk.

22. Homéros is igazolja ezt⁶⁰ szerintem, aki, okkal, azt sugallja, hogy úgyszólván semmi nem megy végbe *az isten nélkül*,⁶¹ s nem úgy ábrázolta az istent, hogy minden embert mindenféle feladatra szán, hanem mindegyiket aszerint bízza meg, hogy milyen mesterséggel vagy tehetséggel bír. Vagy hát nem látod, kedves Diogenianos – mondta –, amint Athéné, amikor az achájokat meg akarja győzni, Odysseust bátorítja erre,⁶² amikor esküt kell megszegni, Pandarost keresi meg,⁶³ amikor a trójaiakat kell megfutamítani, Diomédészhez lép oda⁶⁴? Az utóbbi ugyanis erős és harcias, az ért a nyilazáshoz és meggondolatlan, amaz pedig okos és félelmetes szónok. Mert Homérosnak más volt a véleménye, mint Pindarosnak, ha egyáltalán Pindaros volt, aki e sort költötte:

*egy szőnyeg is hajód lehet, ha az ég segít,*⁶⁵

hanem tisztában volt vele, hogy minden erő és minden természet más és más célra lett teremtve, s ezek közül valamennyi különféleképpen működik, még akkor is, ha ugyanaz a mozgató hozza mindet működésbe.

Tehát hasonlóképpen, a mozgató nem röptetheti azt, aminek nincsen szárnya, s egy dadogót sem beszéltethet úgy, mint egy világos beszédűt, és egy halk szavút sem úgy, mint egy zengő hangút. Battost viszont, aki beszédhibája miatt kereste fel az istent, úgy gondolom, azért küldte gyarmatosítóként Libyába,⁶⁶ mert ugyan dadogott és akadozva beszélt, mindazonáltal a közügyekben jártas, tiszteletet parancsoló megjelenésű és eszes volt.

Hasonlóképpen lehetetlen, hogy olyasvalaki, aki tanulatlan, és nem hallott még verseket, költői dolgokról értekezzen. Mint például a mostani Pythia is úgy lett az isten szolgálójává, hogy családja törvényesen, derekasan és rendesen élte életét – márpedig ő szegény földművesek házában nevelkedett, s bármiféle művészetben vagy más egyéb kézműves mesterségben való jártasság vagy tehetség nélkül megy le a jósdába. Ellenkezőleg, ahogy Xenophón szerint a menyasszonynak is úgy kell férjhez menni, hogy előzőleg a lehető legkevesebb dolgot lásson és halljon,⁶⁷ ugyanígy a Pythiának is mindenben egy kicsit tapasztalatlannak és járatlannak kell lennie, egyszóval lelkében valóban szűzen találkozik az istennel.

S jóllehet mi úgy véljük, hogy az isten a gém és a bíbic rikoltását s a holló káro-gását használja fel arra, hogy jelezzen, mégsem gondoljuk, hogy az istenek hírnö-

⁶⁰ Homéros, *Ílias*, II, 169; V, 1.

⁶¹ Homéros, *Odysseia*, II, 372; XV, 531.

⁶² Homéros, *Ílias*, II, 169.

⁶³ Uo. IV, 86.

⁶⁴ Uo. V, 1.

⁶⁵ Euripidés, *Thyestés* in *TGF* 397.

⁶⁶ Hérodotos, IV, 155; Pindaros, *Pythia carmina*, V; *Pythia carmina*, IV, 10.

⁶⁷ Xenophón, *Oeconomicus*, 7 4–5.

kei és követői lévén valamennyi világosan és értelmesen beszél. A Pythia azonban véleményünk szerint éppen úgy bocsátja rendelkezésre hangját és beszédjét, mint a kórus a színpadon, nem díszítetlenül és nem mint egy imádságot, hanem emelkedett hangú versbe foglalva, képes kifejezések és jelképes történetek köntösében, auloskíséret mellett.

23. Mit mondhatunk tehát a régi Pythiákról? Úgy gondolom, nem egy, hanem több dolgot. Először ugyanis, ahogy ez már elhangzott,⁶⁸ többnyire ők is prózában mondták el jóslataikat. Később aztán a testek olyan felépítését és természetét hozta az akkori idő, amelyekben volt valami szerencsés és kedvező a verselés számára, amihez nyomban a lélek készségei, törekvései és felkészültsége járultak hozzá, hogy olyan hajlamot hozzanak létre, amelynek csak egy kis külső behatásra és a képzeletű megmozgatására volt szüksége, hogy nyomban a maga birodalmába vonjon nemcsak – ahogy Philinos mondja – csillagászokat és filozófusokat, hanem asztaltársaságnál, borozgatás közben, az érzelmek hatására is létrejött, s ha bánat fogott el valakit vagy öröm érte, *a költőke fülbemászó [- -] beszédére* váltott,⁶⁹ és szerelmes versekkel és dalokkal teltek meg a lakomák és a könyvek.

Euripidés pedig, amikor azt mondta, hogy

*Erós tanít
költőt, ha éltét Múzsza nélkül élte is,⁷⁰*

felismerte, hogy Erós nem ülteti ugyan az emberbe a költői és zenei tehetséget, de feléleszti és felszítja, ha már ott lappang és szunnyad benne. Vagy azt mondjuk, hogy most senki sem szerelmes, ő idegen, hanem a szerelem megszűnt és elenyészett, merthogy versben és dalban senki nem *lővi ki mesterien* – ahogy Pindaros mondja⁷¹ – *édes hangú enyelgő himnusz nyilát?* Ez képtelenség! Még több szerelem járja át ugyanis az embereket, csak olyan lelkekben lakoznak, amelyek nem rátermettek, és nem is tehetségesek a múzsai művészetekben, s bár aulos és lant nem kíséri őket, mégis semmivel sem kevésbé beszédesek és tüzesek, mint a hajdaniak. Hiszen nem szabad és nem is szép azt mondani, hogy az Akadémia s Sókratés és Platón köre méltatlan lett volna a szerelemre, akiknek értekezései között találhatunk ugyan szerelmi tárgyúakat, költeményeket viszont nem hagytak hátra.⁷² Mennyiben más azt mondani, hogy a nők között egyedül Sapphó született szerelemre, mint hogy a jóslásra egyedül Sibylla, Aristoniké s mindazok, akik versben nyilatkoztatták ki jóslataikat?

⁶⁸ Vö. itt, 19. caput, 403 E, 20. caput, 404 A.

⁶⁹ Vö. Plutarchos, *Quaestionum convivalium libri IX*, 623 A (*Moralia*, 47.).

⁷⁰ Euripidés, *Sibeneboea* in TFG, n. 663, 569. p. (vö. *Quaestionum convivalium libri IX*, 622 C *Moralia*: 47. és *Amatorius*, 762 B: *Moralia*, 48.).

⁷¹ Pindaros, *Isthmia carmina*, II, 3 (Puech, IV. k. II, 3. sor).

⁷² Platón, *Epigrammata* in PLG II, 295–312; Sókratés költői hajlamairól vö. Platón, *Phaidros*, 60 c–d; Diogenés Laertios, II, 42; Athénaios, 628 E; Suda Sókratés szócikke; PLG II, 287–288.

Hisz ki-ki a bort is úgy vegyíti, ahogy szereti – ahogy Chairémón mondotta.⁷³ A jóst megszálló elragadtatottság, ahogy a szerelmi is, a meglévő tehetséget használja fel, s befogadói közül mindenkit aszerint indít meg, hogy milyennek született.

24. Mindazáltal, ha a dolognak az istenre és az előrelátásra vonatkozó részét vizsgáljuk, azt fogjuk látni, hogy a változás javulást eredményezett. A szóhasználat alakulása ugyanis a szokások változásához hasonlít, s számára az az elfogadható beszéd, ami megszokott és közismert, miközben időről időre más-más erőt vesz fel magába. Így tehát volt, amikor a hexameter és a lírai dalok és költemények használata volt szokásban, s egyrészt minden ismeretet és bölcselkedést, másrészt általában szólva minden olyan élményt és eseményt, amely magasztos hangot kívánt meg, versben és dalban adtak elő. Ugyanis nemcsak arról van szó, hogy most kevesen és alig értenek hozzá, akkor pedig mindenki hallgatta és kedvét lelte ebben az énekes előadásmódban, *pásztorok is, napszámosok és madarászok* – ahogy Pindaros mondja⁷⁴; hanem a költészetre való alkalmasságuk révén a legtöbben dalban szóltak, lanton kísérvé magukat, ha szívhez szólóan, őszintén vagy bátorítóan akartak beszélni, ha szólásokat vagy közmondásokat mondtak, de még az istenekhez szóló himnuszokat, imádságokat és paiánokat is hexameterben vagy lírai versformákban alkották meg, némelyek tehetségük, mások pedig a megszerzett gyakorlat révén.

Nem sajnálta tehát az isten a jóslás művészetétől a díszet és a kellemet, és nem is űzte el innen a *tripus* becsben tartott múzsáját, hanem inkább felébresztette és odahívta magához a költői természetűeket, és szeretettel fogadta őket, ő maga pedig látomásokat oltott beléjük, és segített ösztönözni a bennük lévő lelkesültséget és ékesszólást, hogy az minél odaillőbb és csodálatosabb legyen. Mivel pedig, ahogy az élet alakulásával együtt a körülmények és az emberek lelki beállítottsága is megváltozott, a használat elhagyta a szükségtelen dolgokat, és letette az aranyos sisakforgót,⁷⁵ levetette a lágy ünneplőruhát, és leoldotta lábáról a *kotburnust*, s nagyon is hozzászólt ahhoz, hogy az egyszerűséggel keltsen tetszést a pompával szemben,⁷⁶ és hogy az elrendezésben inkább a keresetlenségre és a mesterkéletlenségre törekedjen, mint a fellengzős és túlságosan kidolgozott elemekre.

Így, minthogy a beszéd a használattal együtt változott, és kiszabadult a verses formából, az ismeret leszállt a metrumokról mint valami járműről, és úgymond gyalogosan jár, így a prózai szövegekben jobban elvált az igazság a mesés elemektől. A filozófia pedig, minthogy ezután jobban ragaszkodott ahhoz, hogy a stílus érthető és a tanításra alkalmas, semmint hatásos legyen, beszélgetésekben folytatta a vizsgálódást. Az isten pedig véget vetett annak, hogy a Pythia polgártársait *áldozati tüzet égetőknek* nevezze, a spártaiakat pedig *kígyóévoőknek*, a férfiakat *begylakóknak*, a folyókat meg *a hegycsatornák*.

⁷³ TGF n. 16, 787. p. (vö. Plutarchos, *De defectu oraculorum*, 437 D–E, *Moralia*: 27).

⁷⁴ Pindaros, *Isthmia carmina*, I, 68 (vö. Plutarchos, *De tranquillitate animi*, 473 A, *Moralia*: 31.).

⁷⁵ Thukydides, I, 6.

⁷⁶ Uo. II, 40, 1.

A jóslatokat tehát megfosztotta verstől, szokatlan kifejezésektől, a körülírásoktól és homályosságtól, és úgy intézte, hogy mintegy beszélgessen a jóslatot kérőkkel, ahogy a törvények is beszélgetnek a városokkal, az uralkodók társalognak népükkel, s ahogy a tanítványok is hallgatják tanáraikat, a beszédet a könnyen érthetőségre és a meggyőző erőre hangolva.

25. Ugyanis jól kell ismerni az istent, ahogy Sophoklés mondja:

*A bölcslet intik jóslatok rejtvényei,
az ostobáknak rossz tanár a rövid beszéd.⁷⁷*

Az érthetőséggel így a hit is a többi dologgal együtt alakulva változott. Úgyhogy míg régen az emberek nagy többsége nem a megszokott és nem is a közönséges kifejezőmódot kedvelte, hanem a teljes kétértelműséget és a körülírást övezte tisztelettel és tartotta becsben – az isteni természetből fakadó mélyebb értelemnek tulajdonítva ezeket –, addig később szerettek minden egyes dolgot könnyen és világosan megtudni, s a jóslatokat beburkoló költészetet vádolták, nemcsak azzal, hogy az igazság megismerését megnehezíti, és a mondottakba kétséget és homályosságot vegyít, hanem még arra is gyanakodtak, hogy a képes kifejezéseket, talányokat és kétértelműségeket is mintegy mentség- és kibúvóképpen ölti magára, és a tévedő számára ad egérutat azzal, hogy a jóslás művészete költeményekben fejezi ki magát.

Másrészről sokaktól lehetett hallani, hogy bizonyos költői tehetséggel rendelkező férfiak a jóshely körül letáborozva a kiáltásokat várták és megjegyezték, s rögtönözve verssorokat, metrumokat és ritmusokat, mintegy kosarat fontak a jóslat köré. Hogy pedig az ilyenek, mint Onomakritos, Prodikos és Kinaithón⁷⁸ hányszor hátrították a felelősséget a jóslatokra, mintegy felróva azoknak, hogy semmi szükségük az emelkedettségre és a tragikus hangvételre, azzal most nem foglalkozom, és nem is értek egyet rágalmaikkal.

Mindazonáltal a költészetre a legnagyobb dicstelenséget silány és útszéli válfaja hozta, valamint a Kybelé- és Sarapis-kultusz körüli, bohóckodó és vásári fajtája, melyben egyesek maguktól, mások meg sorshúzással bizonyos rövid szövegekből jóslatokat készítenek cselédek és asszonykák számára, akiket megszedít a verses forma és a kifejezések költőisége. Amiért is különösen úgy tűnik, hogy a költészet közönségesen odaveti magát csalóknak, szemfényvesztőknek és hamis prófétáknak, s ezért esett el az igazmondás és a *tripus*-ról történő jóslás lehetőségétől.

26. Egyébként nem csodálkozhatnánk, ha a régieknek szükségük lett volna kétértelműsége, nyakatekert fogalmazásra és homályosságra. Ugyanis Zeusra, nem azért jött ide jóslatot kérni valaki, hogy egy rabszolga árát tudja meg, sem valaki más azért, hogy a munkája bérét, hanem nagyhatalmú városok, királyok és tyrannosok fordul-

⁷⁷ TGF, n. 704 (771 Pearson), 298. p.

⁷⁸ Hérodotos, VII, 6; I, 33.

tak kérdéssel az istenhez ügyeik miatt, akik egyáltalán nem hétköznapi és jelentéktelen dolgokkal törődtek. Márpedig őket felbosszantani és megharagítani azzal, hogy sok olyan választ hallanak, amely nincs az ínyükre, nem igazán volt előnyös a jóshely körül tevékenykedőknek. Ugyanis az isten nem hallgat Euripidésre, aki azt mondja:

*Phoibos mondhat egymaga
jósszót az embereknek.*⁷⁹

Merthogy halandó szolgákat használ fel mint akaratának hirdetőit, akikért illő, hogy aggódjon, és vigyázzon rájuk, hogy alávaló emberek el ne pusztítsák őket azért, mert az istent szolgálják; s mert az igazságot ugyan nem akarja eltitkolni, de megváltoztatja kinyilvánításának módját a költői művészetben – mint ahogyan a napfény is sokféle dologról verődik vissza és sokféle szétválik, úgy az igazság nyereségéből és élességéből is elvesz egy kicsit.

Olykor pedig arra volt szükség, hogy a tyrannosok ne ismerjék fel az igazságot, s az ellenség számára se derüljön ki. Így aztán rejtett értelemmel és többféleképpen felfogható elemekkel ruházták fel a jóslatokat,⁸⁰ amelyek elfődték mások elől a kijelentés tartalmát, viszont akiknek szükségük volt rá, és jól odafigyeltek, azoknak nem kerülhette el a figyelmét, és nem vezették őket félre. Amiért is felettébb ostoba az, aki – miután a dolgok megváltoztak –, ha az isten egyszer úgy gondolja, hogy már nem ugyanazon a módon kell számunkra segítséget nyújtania, hanem máshogyan, ezt a szemére hányja és kicsinyesen bírálja ezért.

27. Ráadásul semmi hasznosabb nem származik a költészetből a közlés számára, mint az, hogy metrumok tartják és fűzik egybe a mondottakat, ezért az az emberek emlékezetében tovább él és fennmarad. Nos, akkoriban az embereknek jó emlékezőtehetséggel kellett rendelkezniük; ugyanis sok olyasmi hangzott el, mint helyek ismertetőjelei, cselekvések megfelelő időpontja, tengerentúli istenek szent épületei és hősök titkos és nehezen megtalálható sírjai – méghozzá olyanok számára, akik Hellasból azután még hosszú utat tettek meg.

Talán tudjátok, hogy Teukros, Krétinés, Gnésiochos és Phalanthos és még sok más uralkodó az ideutazásakor kapott megfelelő és elégséges ismertető jelek alapján találta meg a számára adott és alkalmas székhelyet.⁸¹ Közülük persze néhányan kudarcot vallottak, mint például Battos.⁸² S mivel azt gondolta, hogy elesik az uralomtól, ha nem foglalja el azt a helyet, ahová a jóslat küldte, később újra eljött, és előadta kérését. Így hát az isten hozzáfűzte, hogy:

*Jubnevelő Libyáról tőlem tudtad: igen jó.
Nem voltál? Menj bát, eszedért de csodára csodállak!*⁸³

⁷⁹ Euripidés, *Phoissae*, 958.

⁸⁰ Aristotelés, *Rethorica*, III, 5 (1407 a 3–9).

⁸¹ Skymnos in *GGM*, I, n. 949, 236. p.; scholion Apollónios Rhodioshoz, II, 351.

⁸² Hérodotos, IV, 155–157; Pindaros, *Pyth.*, V; Aristotelés, 611. frag., 16 (ed. Rose).

⁸³ Hérodotos, IV, 157.

Ezzel ismét elküldte őt. Lysandros pedig, mivel egyáltalán nem ismerte fel az Orchalidés-dombot, melyet Róka-dombnak is neveznek, valamint a Gyalog-folyót, és

föld kígyója mögött ravaszul közelegve, az ifjat,

csatában legyőzve esett el azon a helyen Haliartios fia, Neochóros keze által, aki a pajzsán kígyót ábrázoló címert viselt.⁸⁴ Márpedig nem szükségszerű, hogy sok más ehhez hasonló, nehezen megjegyezhető és fejben tartható dolog a régiektől eljusson hozzánk, s mi is tudjunk róluk.

28. A most fennálló állapotokat viszont, melyek felől az istent megkérdezik, én bizony jobban kedvelem, és örömmel fogadom; hiszen béke van és nyugalom, nincs háború, nincsenek kivándorlások és felkelések, nincsen zsarnokság, sem más egyéb gyötrelme és rákfeneje Hellasnak, hogy valami különleges és sok bajra alkalmas orvosságra lenne szüksége. Ahol pedig semmi bonyodalmas vagy szörnyű és borzalmas dolog nincsen, hanem kicsi és közönséges ügyekben teszik fel a kérdéseket, olyanokat, amilyenek a mindennapos beszélgetésekben merülnek fel: *nősüljek-e, hajózzak-e, adjak-e kölcsön*; a városok legjelentősebb kérdései pedig a jóshelyen a termés hozamára, a jószágok fejlődésére és az emberek egészségére vonatkoznak – ott versformákba öltöztetni, körülírásokat kitalálni és furcsa régies kifejezéseket beletoldani egyszerű és velős választ igénylő kérdésekre adott feleletekbe a becsvágyó szofista feladata, aki a hírnévre törekedve díszíti fel a jóslatot. A Pythia viszont önmagában is nemes jellemű, amikor pedig leszáll oda, és az isten színe előtt van, jobban törődik a kötelességével, mint a hírnévvel, akár helyeslik ezt az emberek, akár megróják ezért.

29. Nekünk is ugyanígy kellene lennünk ezzel. Most azonban, mintha nyugtalanzkodnánk és félnénk, hogy a hely elveszíti háromezer éves hírnevét, és egyesek, mint egy szofista óráit, lekicsinyelve teljesítményét abbahagyják a jóshely látogatását, védőbeszédet mondunk, és vádakat meg kifogásokat gyártunk olyan dolgokat illetően, amelyekhez nem értünk, és nem is illet minket, hogy értsünk hozzájuk. Gyózzuk meg és csillapítsuk le azt, aki követelőzik, s ne hagyjuk, hogy örüljön,

mert ő érzi magát majd súlyos kímban először,⁸⁵

mivelhogy ilyen véleménnyel van az isten felől. Nos tehát, az ilyen emberek a bölcsék feliratait,⁸⁶ az *ismerd meg önmagadat* és a *semmit se túlságosan* nagyon is elfogadják és csodálják rövidségükért, merthogy kis terjedelemben tömör és szilárd értel-

⁸⁴ Plutarchos, *Lysandros (Vitae parallelae)*, 29, 450 B–C.

⁸⁵ Homéros, *Odysseia*, II, 190. (Az idézet nem pontos.)

⁸⁶ Plutarchos, *Septem sapientium convivium*, 164 B (*Moralia*, 13.), *De E apud Delphos*, 385 D (*Moralia*, 25.), *De garrulitate*, 511 A (*Moralia*, 36.).

met foglalnak magukba, a jóslatokat viszont azért, mert kevés szóval, egyszerűen és egyenes úton megmondják a legtöbb dolgot, kifogásolják.

A bölcsek efféle velős mondásaival is ugyanaz történt, mint a szűk mederbe szorított folyókkal: ugyanis nem lehet lelátni a mélyükbe, és nem sugárzik át bennük közvetlenül az értelem fénye; viszont ha megvizsgálod, mi mindent írtak s mondtak el ezekről, akik azt kívánták kideríteni, hogy melyiket hogyan kell érteni, nem egykönnyen találsz más, ezeknél bővebben tárgyalt írásokat.

A Pythia előadásmódja pedig – miként a matematikusok is egyenes vonalnak a két pont közötti legrövidebb utat nevezik – szintúgy nem tesz semmiféle kitérőt vagy kerülőt, sem kétértelműséget, sem bizonytalanságot nem hagy, hanem egyenes út az igazsághoz; a hitet illetően pedig ő maga megbízhatatlanságból fakadóan vagy felelősségre vonhatóan egészen mostanáig semmiféle cáfolatot nem hagyott hátra, viszont a barbárok meg a görögök által felajánlott áldozati ajándékokkal és adományokkal töltötte meg a jóshelyet, szép épületekkel és az amphiktyon-szövetség létesítményeivel tette ékessé.

Bizonyára ti magatok is látjátok, hogy egyrészt sok minden épült, ami korábban nem volt, másrészt sok mindent helyreállítottak, ami tönkrement és elpusztult. Ahogy pedig a fák közül azok mellett, amelyek szépen virulnak, más fák is kisarjadnak, úgy Pylaia is együtt nő fel s virul Delphoijal, hisz az itteni jólétnek köszönhetően nyerte el templomainak, tanácsstermeinek és kútjainak külsejét, tekintélyes megjelenését és ékességét, amelyet a korábbi ezer év alatt nem öltött.

A boiótiai Galaxion környékének lakói az isten megjelenését látták a tej bőséges áradásában:

*ugyanis minden jószág teje csorgott,
mint a patakban innivaló víz,
folyt a tej sebesen, teletöltötték az edényeket;
tömlő nem pihen, amfora sem a kamra rejtekén,
mert sajtár s valamennyi csőbőr rég tele van már.⁸⁷*

Nekünk azonban nyilvánvalóbb, különb és világosabb jelek állnak rendelkezésünkre, mint például az, hogy a korábbi elhagyatottságból, pusztulásból és ínségből bőséget, ragyogást és tekintélyt teremtett.

S csakugyan örülök, hogy azokban a dolgokban, amelyekben itt részt vehettem, Polykratésszal és Petraiosszal együtt készségesen és hasznosan szolgáltam ezt az ügyet; másrészt örülök, hogy aki ebben a városban a vezetőnk lett,⁸⁸ a legtöbb dolgot kigondolta és előkészítette [- - -], azonban nem lehet igazán azt mondani, hogy ilyen jelentős és nagy mértékű változás rövid idő alatt pusztán emberi gondoskodás hatására, isteni jelenlét és a jóslásban való isteni közreműködés nélkül végbemehetne.

⁸⁷ Ismeretlen szerző, in *PLG*, III, 719, 90; Pindaros, 101–102. frag. (ed. Christ). (Vitatott szerzőség.)

⁸⁸ Ez a vezető akár Plutarchos is lehetett, vö. *Quaestionum convivalium libri IX*, 700 E (*Moralia*, 47.); *An seni res publica gerenda sit*, 792 F; 794 B (*Moralia*, 52.).

30. Hanem ugyanúgy, ahogy akkoriban voltak olyanok, akik a jóslatok kétértelműségéért és homályosságáért tettek szemrehányást, úgy most is vannak, akik túlzott egyszerűségüket ócsárolják. Az ő pátoszuk viszont teljesen ostoba és gyermeteg, hiszen a gyermekek tartják többre, s örülnek jobban, ha szivárványt, holddudvart vagy üstököst látnak, mintha magát a Napot vagy a Holdat – ők pedig talányokra, allegóriákra és metaforákra vágyakoznak: ezek a jóslás művészetének az emberi elmen és képzelőerőn való fénytörései. S még akkor is az istent hibáztatva mennek el, ha nem tudakolták meg kellőképpen az átalakulás okát, jóllehet sem ők, sem mi nem vagyunk képesek felérni emberi gondolkozásunkkal az isteni értelemhez.”

Rövidítések

- FHG* C. MÜLLER, *Fragmenta Historicum Graecorum*, voll. 5, Paris, Didier, 1841–1870.
GGM C. MÜLLER, *Geographi Graeci Minores*, Paris, Didier, 1855–1861.
PLG T. BERGK, *Poetae Lyrici Graeci*, voll. 4, Leipzig, Teubner, 1914–1915.
PPF H. DIELS, *Poetarum Philosophorum Fragmenta*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1901.
SVF H. VON ARNIM, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, voll. 3, Leipzig, Teubner, 1903–1905.
TGF A. NAUCK, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Leipzig, Teubner, 1889.